

Τελετή Βράβευσης Αριστούχων ΣΑΕ

Πλατεία Κέντρου Κοινωνικών Δραστηριοτήτων

Πανεπιστημιούπολη,

16 Ιουλίου 2023

Έντιμε κύριε Πρύτανη, έντιμη κυρία Αντιπρύτανη, αγαπητοί φοιτητές και φοιτήτριες, αγαπητοί συνάδελφοι, εκλεκτοί προσκεκλημένοι:

Βρισκόμαστε εδώ για να τιμήσουμε όσες και όσους αρίστευσαν ή και πέτυχαν επιπρόσθετες διακρίσεις στα προπτυχιακά και μεταπτυχιακά προγράμματα της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών. Η αποψινή εκδήλωση είναι λοιπόν μια εκδήλωση υπό το πολλαπλό καθεστώς της εξαίρεσης: πραγματοποιείται κατ' εξαίρεση, ενώ δεν έχουν ακόμη προγραμματιστεί οι τελετές αποφοίτησης, με ένα κατ' εξαίρεση πρωτόκολλο και για όσους πέτυχαν εξαιρετικές επιδόσεις σε μια χρονιά όπου το σύνολο της κοινωνικής και όχι μόνο ακαδημαϊκής ζωής εξαναγκάστηκε σε μια σειρά από κατ' εξαίρεση περιορισμούς, όντας αντιμέτωπο με μια εξαιρετική κατάσταση κινδύνου: αυτού της Πανδημίας. Οι φετινές διακρίσεις –και αυτός στο μυαλό μου ήταν ένας επιπλέον λόγος για να γίνει αυτή η εκδήλωση– επιτεύχθηκαν υπό συνολικές κοινωνικές περιστάσεις πρωτόγνωρα δύσκολες, πρωτόγνωρα δυσοίωνες και απειλητικές για την φυσική υγεία όλων, και επιτεύχθηκαν, συνεπώς, με επιπρόσθετο κόπο, αβεβαιότητα και αγωνία τόσο των φοιτητριών και φοιτητών, όσο και των οικογενειών τους και των πανεπιστημιακών τους δασκάλων. Ως κομμάτι της κυπριακής κοινωνίας και του ανθρώπινου γένους ευρύτερα βρισκόμαστε εδώ εν μέρει για να δηλώσουμε ότι είμαστε ακόμα εδώ, στις επάλξεις της παιδείας ως αποστολής, χρέους και παρηγοριάς συνάμα, ως όπλου μοναδικού και αναντικατάστατου απέναντι στις δυσκολίες και τα εμπόδια που είτε η φύση η ίδια, είτε, όλο και πιο συχνά, η δική μας παρέμβαση σε αυτή, φέρνουν στο δρόμο μας.

Ως μέλη της κοινότητας των ανθρωπιστικών σπουδών όμως –και στο υπόλοιπο αυτής της ομιλίας θα απευθυνθώ πρωτίστως στους αποφοίτους μας– βρισκόμαστε επίσης εδώ για να διερωτηθούμε και να στοχαστούμε, ιδιαίτερα εσείς, που σήμερα ατενίζετε το επιστέγασμα των προσπαθειών μιας περιόδου της ζωής σας, και έτσι, αναπόφευκτα, και τα χρόνια που οδήγησαν ως εδώ. Το λάβαρο, ελπίζω, των επιστημών μας, εξακολουθεί να γράφει αυτό που πρώτος εμπνεύστηκε ο Ρωμαίος Οράτιος και που ανέλαβε από τα χέρια του δεκαοκτώ ολόκληρους αιώνες αργότερα ο Ιμμάνουελ Καντ: *Sapere Aude*, Τόλμησε να γνωρίζεις. Αυτή η φράση υποδηλώνει ήδη ότι αυτό που κάθε φορά αγωνιζόμαστε να μάθουμε δεν είναι εύκολο να το γνωρίζεις. Όχι γιατί είναι δυσνόητο, μα γιατί απαιτεί θάρρος το να ζεις με τη γνώση του. Οι φετινές περιστάσεις νομίζω πως είναι λοιπόν οι πλέον οδυνηρά κατάλληλες για να στοχαστούμε πάνω στο ερώτημα: Ποια είναι η αξία της ανθρώπινης ζωής; Και άρα επίσης: Τι είναι αυτό που της δίνει αξία; Είναι μια αξία δεδομένα ασύγκριτη, χωρίς μέτρο υπολογισμού και σύγκρισης ή μια αξία τελικά καθορίσιμη; Και καθορίσιμη με ποιο μέτρο και από ποιον;

Ας επιχειρήσω μια μικρή σύνοψη του πώς φτάσαμε σε αυτού του είδους τα ερωτήματα σήμερα.

Στην *Αντιγόνη* του Σοφοκλή οφείλουμε ένα από τα πιο πρώιμα και συγκινητικά εγκώμια στη μοναδικότητα του ανθρώπου: «Πολλά γεννούν το δέος/το μέγα δέος ο άνθρωπος γεννά» λέει ο Χορός στο έργο αυτό, προτού απαριθμήσει τα θαυμαστά έργα του είδους και την μοναδική του αδυναμία, αυτή να υπερνικήσει το θάνατο. Ο κόσμος της αρχαίας τραγωδίας βέβαια δεν είναι ακόμη ο κόσμος του ανθρωπισμού: φαντάζεται τον άνθρωπο παγιδευμένο, παρά τις θαυμαστές του δυνάμεις, από τη μοίρα, από νόμους που ο ίδιος δεν ελέγχει και συχνά δεν κατανοεί. Και η αξία της ανθρώπινης ζωής, που τουλάχιστο στο δυτικό κόσμο, πρωτοσυνέλαβε

η αρχαία τραγωδία, θα χαθεί ως ιδέα με την παρακμή του αρχαιοελληνικού και αργότερα του ρωμαϊκού κόσμου και θα επανέλθει στην επιφάνεια, τουλάχιστον στον ευρωπαϊκό χώρο και ιδιαίτερα στην περίοδο της ουμανιστικής Αναγέννησης, με τον Χριστιανισμό, υπό τη μορφή της ιδέας ότι ο άνθρωπος είναι πλασμένος κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση του Θεού, και ότι είναι το εκλεκτό του πλάσμα, προορισμένο, μόνο αυτό, τόσο για τη σωτηρία της ψυχής και τη μετά θάνατο ζωή όσο και για την έλλογη γνώση ενός έλλογα και αρμονικά φτιαγμένου κόσμου: Ο άνθρωπος, θα γράψει στα 1489 ο Pico della Mirandola, γνωστός για το *Περί της αξιοπρέπειας του ανθρώπου*, «δημιουργήθηκε από το Θεό κατ' εικόνα του, ώστε να εξουσιάζει τα ψάρια, τα πουλιά, και τα ζώα, που αναδύθηκαν πρώτα απ' το νερό κι έπειτα απ' τη γη». Εδώ ο άνθρωπος δεν είναι πια άθυρμα της μοίρας, μα, στον βαθμό που ακολουθεί τις επιταγές του Θεού και κατ' επέκταση του Λόγου ως λογικής, κυρίαρχός της. Από τον della Mirandola στον Σαίξπηρ και κατόπιν στον Διαφωτισμό, η «μετοχή του ανθρώπου» (συγχωρέστε μου την όχι τυχαία αναφορά στην οικονομία και τα μέτρα της), ανεβαίνει σε όλο και μεγαλύτερα ύψη: «Τι πλάσμα είναι ο άνθρωπος!», αναφωνεί ο Άμλετ του Άγγλου βάρδου, «πόσο ευγενές στον Λόγο! Οι δυνατότητές του, χωρίς όριο»! Όσο για τον προαναφερθέντα Καντ, θα έγραφε, στη «Μεταφυσική της ηθικής» του 1797, πως «ο άνθρωπος, ιδωμένος ως πρόσωπο, δηλαδή ως υποκείμενο ενός ηθικά πρακτικού Λόγου, εξυψώνεται πάνω από κάθε τιμή· διότι ως πρόσωπο, δεν αξιολογείται απλώς ως μέσο για τους σκοπούς των άλλων ή ακόμα και του εαυτού του, αλλά ως σκοπός ο ίδιος».

Την ίδια όμως περίοδο που ο Διαφωτισμός διερευνούσε, με ασίγαστη και εγκυκλοπαιδική φιλοδοξία, τα δυνητικά ατέρμονα πεδία όλων όσων είχε γνωρίσει και μπορούσε ακόμα να γνωρίσει ο άνθρωπος, μια επιστήμη γνωστή ως πολιτική οικονομία, έκανε τα πρώτα της, αρκετά αυτόνομα από την υπόλοιπη ανθρωπιστική κουλτούρα, βήματα. Η επιστήμη αυτή είχε

επίσης ως στόχο την ανθρώπινη εκπλήρωση, ασφαλώς, αλλά σκεφτόταν για αυτή ως κάτι που έχει υλικές, οικονομικές προϋποθέσεις: η ευτυχία του ανθρώπου ήταν απλώς η ευμάρειά του. Σε αντίθεση με τη φιλοσοφία ή την ηθική, δεν ενδιαφερόταν για την ατομικότητα του ανθρώπου αλλά για τους συνολικούς δείκτες που καθόριζαν το επίπεδο διαβίωσης των κοινωνιών· αντικείμενό της δεν ήταν πια ο ατομικά νοούμενος άνθρωπος αλλά ο ανθρώπινος πληθυσμός του εκάστοτε κράτους και τα στατιστικά δεδομένα που αντικατόπτριζαν τις συνθήκες διαβίωσής του. Και κάπως έτσι, σταθερά από τον 18^ο αιώνα και μετά, τα ζητήματα που προσιδιάζουν στην οικονομία, οι αναλύσεις, για παράδειγμα, κόστους και οφέλους που σήμερα διέπουν κάθε πλευρά και κάθε κλάδο της κοινωνικής ζωής, και βεβαίως μαζί και τις επιστήμες και το Πανεπιστήμιο ως θεσμό, κυριάρχησαν πάνω στην συνολική κοινωνική σκέψη, με τρόπους συνειδητούς, αλλά νομίζω συχνότερα ασύνειδους.

Ίσως το καίριο χτύπημα για την «αξία της ανθρώπινης ζωής», τουλάχιστο σε ό,τι αφορά την Ευρώπη να ήρθε όμως στον 20^ο αιώνα. Το Ολοκαύτωμα, οι δύο Παγκόσμιοι Πόλεμοι, οι ρίψεις των ατομικών βομβών στην Ιαπωνία, η παράκρουση του φυλετικού μίσους, όξυναν παθογένειες που ως τότε είχαν κυρίως ως θύματα κυρίως τους «άλλους» της Ευρώπης, στην Ασία και την Αφρική, και άφησαν πίσω τους τετελεσμένα: Ο ανθρωπισμός ως διανοητική παράδοση, ως τρόπος σκέψης και σύστημα αξιών, ήταν σαφέστατα ένα από τα θύματα του πρώτου μισού του 20^{ου} αιώνα. Μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, όπως μαθαίνουμε από τον H. Spencer Banzhaf, και στο έδαφος που καλλιέργησαν οι υπολογισμοί κόστους και οφέλους αρχικά σε ό,τι αφορούσε την καταστροφή της ζωής και μετέπειτα τη διάσωσή της εντός της πολεμικής βιομηχανίας και των γενικών επιτελείων στρατού, οικονομολόγοι, στατιστικοί και άλλοι κατέληξαν σταδιακά σε μια έννοια που συνεχίζει σήμερα να αποτελεί θεμέλιο κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών αποφάσεων για οργανισμούς και

κυβερνήσεις: τη «στατιστική αξία της ζωής» (Value of Statistical Life ή VSL), η οποία, ως τα μέσα της δεκαετίας του 1960, είχε οριστεί με όρους της οικονομικής επιβάρυνσης που ένας πληθυσμός μπορούσε να ανεχθεί προκειμένου να περιορίσει το ρίσκο του στατιστικού θανάτου.

Κάπως έτσι λοιπόν φτάσαμε στο 2020, όπου τέθηκε κατ' επανάληψη για όλες τα κράτη και τις κυβερνήσεις τα οποία πλήγηκαν από την εξάπλωση του ιού COVID-19 ένα ερώτημα που νομίζω όλοι θα αναγνωρίσετε: πόση ζημία στην οικονομία είναι ανεκτή πριν παρθούν αποφάσεις για χαλάρωση, έστω πρόωρη, και έστω με θανατηφόρες συνέπειες για ένα ποσοστό του πληθυσμού, των μέτρων προστασίας από την Πανδημία; Πόσο αξίζει συγκριτικά, σχετικά με άλλα μεγέθη, η προστασία της μίας εκάστοτε ανθρώπινης ζωής;

Στο ερώτημα αυτό, οι διαφορετικές κυβερνήσεις έδωσαν διαφορετικές απαντήσεις ως τώρα, και νομίζω ότι μπορούμε να πούμε με ασφάλεια τρία πράγματα για αυτές τις απαντήσεις: πρώτον, ότι εξαρτήθηκαν σε μεγάλο βαθμό από τα οικονομικά και υγειονομικά μέσα που διέθεταν· δεύτερον, ότι εξαρτήθηκαν σε εξίσου μεγάλο βαθμό από την ιδεολογία που κυριαρχούσε εντός των διαφορετικών κρατών σχετικά με αυτό το ερώτημα· και τρίτον, ότι τα δύο προηγούμενα είχαν συνέπειες στη ζωή και στο θάνατο. Με πολύ απλά λόγια: τα κράτη στα οποία εκδηλώθηκαν τα περισσότερα κρούσματα και στα οποία σημειώθηκαν ως τώρα οι περισσότεροι θάνατοι είναι είτε κράτη όπου το δόγμα «πρώτα η οικονομία» κυριαρχεί, όπως οι ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο, είτε κράτη όπου κυριαρχούν οι μεγάλες κοινωνικές ανισότητες, ο χωρισμός της κοινωνίας από οικονομικές, φυλετικές και άλλες ιεραρχήσεις που πάντα τείνουν να απαξιώσουν τη ζωή κάποιων, όπως η Βραζιλία. Ή αλλιώς: στον βαθμό που διασώθηκαν, εντός των κυρίαρχων αντιλήψεων των εκάστοτε κοινωνιών, ιδέες για την

μοναδικότητα, για τον μη αντικαταστάσιμο χαρακτήρα και για τη μη εργαλειακότητα της ανθρώπινης ζωής, για την αξία της πέρα από την αξία ως οικονομικό και στατιστικό δεδομένο, διασώθηκαν επίσης ζωές. Και η κληρονομιά των διαθέσεων και των ιδεών, από τον Σοφοκλή στον Καντ, που συνοπτικά εξέθεσα, έπαιξε, στο βαθμό που επιβίωσε, παρά την κρίση του ανθρωπισμού, στο νου και στις καρδιές όσων είναι σε θέση να πάρουν ηθικά δύσκολες αποφάσεις, τον δικό της, ανυπολόγιστης αξίας ρόλο.

Σε σας πλέον εναπόκειται το μέλλον αυτής της κληρονομιάς.

Σας ευχαριστώ.

Αντώνης Μπαλασόπουλος

Κοσμήτορας